

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Валери Златанов Личев, ИФС – БАН

на дисертацията на Елица Тихомирова Николова:

„Социални и антропологически последици от доминацията на визуалния образ в съвременността“

за придобиване на образователна и научна степен „доктор”
по професионално направление – 2.3 философия,
научна специалност – социална философия

БИОГРАФИЧНИ ДАННИ ЗА ДОКТОРАНТА

Дисертантката Елица Тихомирова Николова е зачислена в Докторантската програма по социална философия на ЮЗУ „Неофит Рилски” през 2018 г. Преди това е работила като преподавател по философия, училищен психолог и фотограф на свободна практика в гр. Благоевград.

СЪДЪРЖАТЕЛНИ МОМЕНТИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Работата е добре структурирана. Състои се от увод, три глави и заключение. Цитирани са 104 монографии и статии – 91 на български и 13 на английски език, както и 8 интернет източника.

Изложението се характеризира с яснота и достъпност. Изследването има интердисциплинен характер. В увода ясно са изложени целите, задачите и използваните методи: херменевтичен; аналитико-синтетичен; сравнителен, семиотичен, качествени и количествени социологически методи.

Изследването е посветено на прогресивно утвърждаващата се през XX и XXI в. визуална култура, която е разгледана като интерактивен социален продукт. Образите, които я съставят, са дефинирани като многостранни културни феномени, функциониращи като комуникативни кодове и катализиращи на тази основа обществените процеси, макар че не разполагат с ясни и ригидни граници. От емоционална гледна точка разпространението им се обяснява с доверието, което будят у масовия човек. Поради това стават един от характерните белези на консумативното общество, утвърдило се след Втората световна война в страните от западния свят.

Важен момент е отчитането на сложната природа на визуалния образ, който – подобно на словесните знаци – има денотативни и конотативни значения. Фотографският образ не е пълно копие на реалността, тъй като подлежи на интерпретация. От позициите на визуалната семиотика изображението може да

бъде третирано като знакова система, а визуалните знаци винаги функционират в определен културен, социален и историчен контекст. Поради това от комуникативна гледна точка образите са способни да изпращат преки или косвени послания, действащи пряко или опосредствано върху съзнанието или несъзнаваното на адресатите.

Налагането на виртуалната реалност, която прогресивно започва да измества природната или социалната, има редица антропологични, социокултурни, политически и други последици. Дисертантката проследява етапите на изтласкването на словото от визуалните образи – от фотографията до възникването на глобалната мрежа и свързаните с нея медии. Настъпилата инволюция на писменото слово е описана чрез хиазъм. Ако първоначално образът е служел като илюстрация на текста, сега става обратното – думите изясняват или поясняват образите.

Електронната епоха полага края на линейното възприемане на света като текст, което бива заменено от неговото холистично и емоционално възприятие, доминирано от дясното полукълбо. На тази основа са анализирани някои важни антропологични последици. Новите технологии създават благоприятни условия за изграждане на идеализирани образи на себе си, които да бъдат комуникирани в глобалната мрежа. На тази основа може да се говори за нов тип онлайн самоличност.

Същевременно променената информационна среда допринася и за появата на нов тип поколение. В тази връзка дисертантката констатира изоставането на българското образование. Традиционните методи са ориентирани преимуществено към „линейния“ тип комуникация и не отчитат ролята на утвърждаващия се нов тип култура.

Визуалните образи са интерпретирани като форми на себеизразяване и на общуване, пораждащи различни визии за света. С налагането и масовото им разпространение възниква „хиперреалност“ като илюзорен свят от модели и копия, който става самодостатъчен и самополагащ се. Историята се заличава, като се размива между факти и интерпретации, а животът става функция на изображенията. В „обществото на спектакъла“ образите обезсмислят думите и създават предпоставките за налагане на нов тип идеологии. Неограниченото им разпространение крие опасност от манипулация на общественото мнение и от безкритично налагане на различни модели на мислене и поведение. Оттук възниква необходимостта от преосмисляне на тяхното присъствие в съвременния свят.

ПРИНОСНИ МОМЕНТИ

Дисертацията на Елица Николова е посветена на актуален проблем, който изисква многостранни и комплексни, интердисциплинни изследвания. Авторката се спира на връзката между утвърждаването на съвременната визуална култура, формирането на нов тип поколение и доминиращите в тези условия мозъчни функции. „Лявокълбовите“ и „линейни“ методи на преподаване престават да служат адекватно на основните педагогически цели – възпитанието и обучението.

Отчетени са и някои културантропологични последици от повсеместното разпространение на образите. Човек се сдобива с възможността да „играе“ със

визуалната си идентичност, като ѝ придава търсения от него образ във виртуалното пространство. В този план дисертацията повдига някои въпроси, отнасящи се до неприемането на себе си и до възможността за изграждане на идеализирани образи, които да подменят или фалшифицират реалността.

ПРЕПОРЪКИ

Бих отбелязал някои възможности за допълване на използвания от дисертантката подход. В дисертацията е отбелязано наличието на два типа езици - синтетични, дяснокълбови и аналитични, лявокълбови. В тази връзка ми се струва, че би било уместно привличането на невросемиотичния подход на Московско-Тартуската школа, разработен от Ю. Лотман, Б. Успенски и други автори, който разглежда културата минимум като двуканална система за комуникация, оказваща влияние и върху системите за образование. Така изследването би се сдобило с по-прецизна методология, доколкото функционалната мозъчна асиметрия е условна. Медицинската практика показва, че при нарушаване на някои функции на едното полукълбо те се поемат след време от другото, така че субстанциалистският подход не е особено удачен, особено в изследване, чийто предмет и обект се простират извън сферата на точни науки като анатомията и физиологията на висшата мозъчна дейност.

Добре би било критиката на съвременните форми и методи на преподаване да бъде съчетана с предложения за тяхното усъвършенстване. Например антропософските методи, разработени от Р. Щайнер, акцентират върху цялостното участие на личността при усвояването на нова информация – буквите се рисуват, вместо да се правят убийствено досадни повторения, докато се постигне желаният резултат при изписването им.

Що се отнася до инволюцията на граматическото съзнание, съвременните форми на комуникация неизбежно оказват своето влияние, тъй като участниците в чатове се стремят да комуникират колкото се може по-бързо, без да държат на стриктната правописна оформеност на съобщенията си. Както отбелязва Е. Бенвенист, езикът е особен тип институция, тъй като правилата му важат за всички членове на обществото. За голяма част от участниците в интернет комуникацията „общението-съ“ обаче е по-важно от подчиняването или вписването му в каноничните институционални рамки на граматическите правила.

Тук бих си позволил да направя един коментар. Появата на препинателните знаци е относително късен цивилизационен резултат. Пренебрегването им в електронните комуникации можем да определим като своеобразно завръщане към средновековието, когато те не са били познати, тъй като все още не са били изобретени. С други думи, колелото на историята се завърта в обратна посока.

Аналогично обаче на процеса на цивилизация, описан от Н. Елиас, в тази насока също можем да наблюдаваме характерното за всяко култура разграничаване. На аграматичните форми на комуникация се противопоставят алтернативни, в които се спазват правилата на писмения език, доколкото електронно изписаното слово също се явява израз на уважение не само към другия/-та, но и към себе си. А ако българските ученици показват ниско ниво на функционална грамотност, то причините за това са многобройни, най-важната от

които е нарушената комуникация с авторитетите, които трябва да им разкрият ролята и значението на разбиращото отношение към културните феномени. Тоест човешкият фактор не може да бъде отстранен от процеса на образование, което трябва да бъде разбирано като двуканална система на комуникация.

Културните промени, които засягат и личностната идентичност, също биха могли да бъдат анализирани по-задълбочено. Подрастващите винаги търсят фигури, с които да се идентифицират частично и това неизбежно се отразява върху самооценките им. В случая ми се струва, че би било удачно привличането на възгледите на Ч. Кули за огледалното Аз, както и на постиженията на социалната психология, която разглежда Аз-концепцията като съставена от множество Аз-образи: идеален, идеализиран, реален и т.н. Доколкото дисертацията е посветена на антропологичните измерения на визуалната култура, струва ми се, че тя би спечелила от привличането на възгледите на Ж. Лакан за: 1) Стадия на огледалото, когато малкото дете се научава да свързва въображаемо виртуалния образ, който вижда върху отразяващата повърхност, със собственото си име; 2) трите регистъра – Реално, Въображаемо и Символично, съобразно които е структурирана човешката психика.

Във връзка с изопачена или фалшифицирана онлайн самоличност според мен е необходимо да бъде отчетена и обратната страна на монетата. Така както човек може да представи в мрежата свой разкрасен или идеализиран образ, е възможно и противоположното явление – злоупотребата чрез окарикуатуряването или визуалното дискредитиране на този или друг образ. Личността може да бъде показана съблечена, поместена в нежелани ситуации и т.н. Да не говорим за документалните записи на агресия и унижение.

КРИТИЧНИ БЕЛЕЖКИ

Работата е издържана в прецизен научен стил. Мисля, че посоченият субстанциалистки акцент върху мозъчната асиметрия лесно може да бъде редактиран в семиотичен план, като се отчете, че културата е минимум двуканална система за комуникация (Ю. Лотман). Добре е да се помисли за механизмите на формиране на нов тип елити в условията на съвременната култура, които се възползват от функционалната неграмотност на медиите.

Мисля, че твърденията: „... образът има силата да замести преживяването на реалността. Доминиращият образ в съвременната култура пренасочва интереса на човек от явленията в света към събитията, тъй като събитието е образът на преживяното явление“, се нуждаят от сериозна редакция, доколкото във философския език термините „явление“, „събитие“, „преживяване“ имат строго специфични значения и функционират като категории – например във философията на живота (В. Дилтай), феноменологията (Е. Хусерл) или фундаменталната онтология (М. Хайдегер).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ И ПРЕПОРЪКИ

Работата на Елица Николова се отличава с достатъчна ерудираност и положителни научни качества. Използван е широк спектър от научни теории и възгледи, които са приложени аналитично върху изследователското поле. Езикът е ясен и точен. Смятам, че работата може да бъде преработена и допълнена, за да бъде издадена като монография, адресирана към широка читателска аудитория.

Дисертантката има публикувани две статии на английски език, една от които в чужбина, а другата в съавторство, както и още една на български език. С това тя покрива минималните изисквания за получаване на образователната и научна степен „доктор”.

В заключение, отчитайки научния и иновативен характер на дисертацията на Елица Тихомирова Николова „Социални и антропологически последици от доминацията на визуалния образ в съвременността”, изразявам категоричното си убеждение да ѝ бъде присъдена образователната и научна степен „доктор” и препоръчвам на членовете на Научното жури да гласуват по същия начин.

11.11.2023 г.
гр. София

Подпис:
доц. д-р В. Личев

OPINION

by Prof. Dr. Valeri Zlatanov Lichev, IFS - BAS

of the dissertation of Elitsa Tikhomirova Nikolova:

"Social and Anthropological Consequences of the Dominance of the Visual Image
in Modernity"

for the acquisition of an educational and scientific degree "doctor"
by professional direction – 2.3 Philosophy,
Scientific specialty – Social Philosophy

BIOGRAPHICAL DATA FOR THE DOCTORAL STUDENT

Dissertation student Elitsa Tikhomirova Nikolova was enrolled in the Doctoral Program in Social Philosophy at the Neophyte Rilski State University in 2018. Before that, she worked as a philosophy teacher, school psychologist and freelance photographer in the city of Blagoevgrad.

CONTENT MOMENTS OF THE DISSERTATION

The work is well structured. It consists of an introduction, three chapters and a conclusion. 104 monographs and articles are cited - 91 in Bulgarian and 13 in English, as well as 8 Internet sources.

The exposition is characterized by clarity and accessibility. The research has an interdisciplinary character. In the introduction, the goals, tasks and methods used are clearly stated: hermeneutic; analytical-synthetic; comparative, semiotic, qualitative and quantitative sociological methods.

The research is dedicated to the visual culture that was progressively established in the 20th and 21st centuries, which is considered as an interactive social product. The images that compose it are defined as multifaceted cultural phenomena, functioning as communicative codes and catalyzing social processes on this basis, although they do not have clear and rigid boundaries. From an emotional point of view, their spread is explained by the confidence they arouse in the mass person. Therefore, they became one of the characteristic features of the consumer society that established itself after the Second World War in the countries of the Western world.

An important point is to consider the complex nature of the visual image, which – like verbal signs – has denotative and connotative meanings. The photographic image is not a complete copy of reality, as it is subject to interpretation. From the standpoint of visual semiotics, the image can be treated as a sign system, and visual signs always function in a specific cultural, social, and historical context. Therefore, from a communicative point of view, images are capable of sending direct or indirect messages, acting directly or indirectly on the conscious or unconscious of the addressees.

The imposition of virtual reality, which progressively begins to displace the natural or social, has a number of anthropological, sociocultural, political and other consequences. The dissertation examines the stages of the displacement of words from visual images - from photography to the emergence of the global network and related media. The resulting involution of the written word is described by a chiasm. If initially the image served as an illustration of the text, now it is the opposite - the words clarify or explain the images.

The electronic age marks the end of the linear perception of the world as text, which is replaced by its holistic and emotional perception, dominated by the right hemisphere. On this basis, some important anthropological implications are analyzed. New technologies create favorable conditions for building idealized images of oneself to be communicated in the global network. On this basis, one can speak of a new type of online identity.

At the same time, the changed information environment also contributes to the emergence of a new type of generation. In this regard, the doctoral candidate notes the backwardness of Bulgarian education. Traditional methods are mainly oriented towards the "linear" type of communication and do not take into account the role of the emerging new type of culture.

Visual images are interpreted as forms of self-expression and communication, giving rise to different visions of the world. With their imposition and mass distribution, a "hyperreality" emerges as an illusory world of models and copies that becomes self-sufficient and self-imposed. History is erased, blurring between facts and interpretations, and life becomes a function of images. In the "spectacle society", images make words meaningless and create the prerequisites for the imposition of a new type of ideologies. Their unlimited distribution hides the danger of manipulation of public opinion and uncritical imposition of different patterns of thinking and behavior. Hence the need to rethink their presence in the modern world.

CONTRIBUTION MOMENTS

Elitsa Nikolova's dissertation is dedicated to a current problem that requires multifaceted and complex, interdisciplinary research. The author dwells on the connection between the affirmation of modern visual culture, the formation of a new type of generation and the dominant brain functions in these conditions. "Left-brained" and "linear" teaching methods cease to adequately serve the main pedagogical goals - education and training.

Some cultural anthropological consequences of the ubiquity of images are also studied. A person gets the opportunity to "play" with his visual identity, giving it the image he is looking for in the virtual space. In this regard, the dissertation raises some questions related to the non-acceptance of oneself and the possibility of constructing idealized images to replace or falsify reality.

RECOMMENDATIONS

I would like to note some possibilities for supplementing the approach used by the doctoral student. The dissertation noted the presence of two types of languages -

synthetic, right-brained and analytical, left-brained. In this regard, it seems to me that it would be appropriate to draw upon the neurosemiotic approach of the Moscow-Tartus school, developed by Y. Lotman, B. Uspenskij and others. Thus, the research would acquire a more precise methodology, as far as the functional brain asymmetry is conditional. Medical practice shows that when certain functions of one hemisphere are disturbed, they are taken over by the other after time, so the substantialist approach is not particularly suitable, especially in a study whose subject and object extend beyond the sphere of exact sciences such as the anatomy and physiology of higher brain activity.

It would be good if the criticism of modern forms and methods of teaching were combined with proposals for their improvement. For example, the anthroposophical methods developed by R. Steiner emphasize the participation of the whole person in the assimilation of new information - the letters are drawn, instead of making murderously tedious repetitions, until the desired result is achieved when writing them.

As for the involution of grammatical awareness, modern forms of communication inevitably take their toll, as chat participants strive to communicate as quickly as possible without adhering to the strict spelling of their messages. As E. Benvenist notes, language is a special type of institution, since its rules apply to all members of society. For a large number of participants in Internet communication, however, "communicating-with" is more important than submitting to or fitting into the canonical institutional frameworks of grammatical rules.

I would like to make a comment here. The emergence of punctuation marks is a relatively late civilizational result. Their neglect in electronic communications can be defined as a kind of return to the Middle Ages, when they were not known because they had not yet been invented. In other words, the wheel of history turns in the opposite direction.

However, analogously to the process of civilization described by N. Elias, in this direction we can also observe the distinction characteristic of each culture. Agrammatic forms of communication are opposed by alternative forms in which the rules of the written language are observed, insofar as the electronically written word is also an expression of respect not only for the other person, but also for oneself. And if Bulgarian students show a low level of functional literacy, the reasons for this are numerous, the most important of which is the impaired communication with the authorities, who should reveal to them the role and importance of an understanding attitude towards cultural phenomena. That is, the human factor cannot be removed from the process of education, which must be understood as a two-channel system of communication.

Cultural changes that also affect personal identity could also be analyzed in more depth. Adolescents are always looking for figures to partially identify with, and this inevitably affects their self-esteem. In this case, it seems to me that it would be appropriate to attract the views of C. Cooley on the mirror self, as well as the achievements of social psychology, which considers the self-concept as composed of multiple self-images: ideal, idealized, real, etc. Insofar as the dissertation is devoted to the anthropological dimensions of visual culture, it seems to me that it would benefit from drawing on J. Lacan's views on: 1) The Mirror stage, when the young child learns to relate imaginatively the virtual image he sees on the reflective surface, with its own name; 2) the three registers - Real, Imaginary and Symbolic, according to which the human psyche is structured.

In relation to a distorted or forged online identity, I think the other side of the coin needs to be considered. Just as a person can present his embellished or idealized image on the web, the opposite phenomenon is also possible - abuse through the caricature or visual discrediting of this or another image. The character may be shown undressed, placed in undesirable situations, etc. Not to mention the documentary records of aggression and humiliation.

CRITICAL NOTES

The work is presented in a precise scientific style. I think that the stated substantialist emphasis on brain asymmetry can easily be edited in a semiotic plan, taking into account that culture is at least a two-channel system of communication (Y. Lotman). It is good to think about the mechanisms of formation of a new type of elites in the conditions of modern culture, which take advantage of the functional illiteracy of mediots.

I think the statements: "... the image has the power to replace the experience of reality. The dominant image in modern culture redirects a person's interest from phenomena in the world to events, since the event is the image of the experienced phenomenon", need a serious revision, insofar as in the philosophical language the terms "phenomenon", "event", "experience" have a strict specific meanings and function as categories - for example in philosophy of life (V. Dilthey), phenomenology (E. Husserl) or fundamental ontology (M. Heidegger).

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Elitsa Nikolova's work is distinguished by sufficient erudition and positive scientific qualities. A wide range of scientific theories and views have been used and applied analytically to the research field. The language is clear and precise. I believe that the work can be revised and supplemented to be issued as a monograph addressed to a wide readership.

The dissertation student has published two articles in English, one of which was published abroad, and the other in co-authorship, as well as one more in Bulgarian. With this, she meets the minimum requirements for obtaining the educational and scientific degree "doctor".

In conclusion, taking into account the scientific and innovative character of Elitsa Tikhomirova Nikolova's dissertation "Social and anthropological consequences of the dominance of the visual image in modern times", I express my firm conviction that she should be awarded the educational and scientific degree "doctor" and recommend to the members of the Scientific Jury to vote in the same way.

11.11.2023 г.
Sofia

Signature:
Assoc. Prof. V. Lichev, PhD